

МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА

МОХНЕНКО Андрій Сергійович

УДК 631.115:338.43

**РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ
В СИСТЕМІ ФАКТОРІВ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Херсон - 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Міжнародному університеті бізнесу і права.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Наумов Олександр Борисович,
Міжнародний університет бізнесу і права,
Проректор з науково-методичної роботи.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Гаркуша Олексій Миколайович
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку
людини Відкритого міжнародного університету
розвитку людини "Україна"
професор кафедри менеджменту

доктор економічних наук, доцент
Антофій Наталія Миколаївна
ПВНЗ "Новокаховський політехнічний інститут"
проректор з навчально-методичної роботи

доктор економічних наук, доцент
Гавриш Валерій Іванович
Миколаївський державний аграрний університет
професор кафедри організації виробництва
та агробізнесу

Захист відбудеться "15" липня 2011 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 67.135.01 у Міжнародному університеті бізнесу і права за адресою: 73039, м. Херсон, вул. 49 Гвардійської дивізії, 37 а.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Міжнародного університету бізнесу і права за адресою: 73039, м. Херсон, вул. 49 Гвардійської дивізії, 37 а.

Автореферат розісланий "10" червня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.С. Кайтанський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Агросфера є одним з вагомих секторів економіки України і має реальний потенціал забезпечити лідируюче положення у виробництві і переробці сільськогосподарської продукції. Важлива роль у цьому відводиться фермерським господарствам, що фактично стали повноправними суб'єктами в аграрній багатукладній економіці, пройшли свій перший етап формування і становлення. Обумовлено це тим, що фермерські господарства як мала форма підприємництва мають переваги порівняно з великим виробництвом: прості в оформленні, входження в ринок і відхід з його для них не представляє серйозних проблем; відрізняються гнучкістю в господарській діяльності; швидко реагують на зміни кон'юнктури ринку; мають очевидну економію на внутрішньогосподарських перевезеннях і управлінських витратах у порівнянні з великими формуваннями; більшою мірою зацікавлені в більш ефективній роботі. Наразі у них є чимало соціально-економічних проблем і одна з яких – організація конкурентоспроможного виробництва. В умовах твердої конкуренції фермерські господарства можуть успішно функціонувати за умови виробництва конкурентоспроможної продукції.

Завдання розвитку фермерських господарств в Україні вимагає проведення досліджень з теорії, методології і практики підвищення їх конкурентоспроможності, ефективності і рентабельності, створення ефективного механізму господарювання.

В економічній літературі розвиток фермерських господарств досліджується в різних аспектах, що знайшло відображення у наукових працях таких вітчизняних і закордонних вчених, як Н.Антофій, М.Бакетт, В.Гавриш, О.Гаркуша, А.Головін, Г.Жуйков, В.Зіновчук, Л.Мармуль, Л.Мельник, І.Томич, І.Топіха, М.Туган-Барановський, А.Чаянов, М.Шульський, В.Юрчишин та інших науковців.

Досить ґрунтовно загальні проблеми конкуренції та конкурентоспроможності підприємств як у теоретичному, так і в практичному аспектах досліджені у роботах Г.Азоева, І.Ансоффа, С.Брю, К.Макконелла, О.Наумова, М.Портера, Р.Фатхутдінова А.Юданова.

Певні питання конкурентної політики, забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання у сфері АПК та фермерських господарств зокрема, відображені в працях В.Андріанова, В.Андрійчука, В.Амбросова, М.Маліка, В.Месель-Веселяка, П.Саблука.

Проте проблеми розвитку конкурентного потенціалу фермерських господарств, підвищення конкурентоспроможності продукції, чинники її підвищення або зниження, визначення показників та методів оцінки мають недостатній рівень опрацювання. Зрозуміло, що наявність значної кількості великотоварних виробників, наявність і розташування гуртових ринків,

великий рівень землезабезпеченості населення, недостатній рівень заселеності сільських населених пунктів, неналежний рівень ресурсозабезпечення визначають специфіку конкурентного середовища в якому функціонують фермерські господарства. Саме потреба у всебічному дослідженні та вирішення зазначеного переліку проблем визначає актуальні теми дослідження, її теоретичне і практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана у межах комплексної науково-дослідної роботи Міжнародного Університету бізнесу і права "Фінансово-економічний механізм сталого розвитку аграрних підприємств в умовах трансформації до СОТ" (номер державної реєстрації 0109U002936). У рамках даної теми автором розроблені заходи щодо підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних, методологічних та прикладних засад формування та впровадження ефективних механізмів розвитку фермерських господарств в умовах конкурентного середовища.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- розробити концепцію розвитку фермерських господарств, яка всебічно враховує вплив факторів конкурентного середовища;
- обґрунтувати доцільність створення кластерної структури, спроможної консолідувати потенціал економічного і виробничого потенціалу фермерських господарств;
- сформувати концептуальну схему прийняття управлінських рішень у фермерських господарствах з урахуванням ризику;
- удосконалити систему моніторингу структурних перетворень в агросекторі в процесі розвитку фермерських господарств;
- розробити концептуальний підхід до вибору пріоритетів структурних перетворень в агросекторі;
- сформувати методичний підхід до визначення рівня інвестиційної привабливості фермерського господарства з урахуванням факторів ризику і невизначеності;
- обґрунтувати підхід до визначення потреби фермерських господарств в інвестиційних ресурсах;
- опрацювати підхід до обґрунтування розмірів та оптимальної галузевої структури фермерських господарств;
- сформувати комплекс заходів для розвитку переробних виробництв у фермерських господарствах у рамках кластерної структури;
- запропонувати методичний підхід до розрахунку внутрішніх цін для ієрархічної системи управління агропромисловим кластером;
- розробити механізм інвестиційного забезпечення фермерських

господарств;

– визначити та обґрунтувати стратегічні напрями розвитку інвестиційної діяльності фермерських господарств Херсонської області.

Об'єктом дослідження – є комплекс організаційно-економічних відносин у процесі розвитку фермерських господарств в умовах конкурентного середовища.

Предметом дослідження – є теоретико-методологічні та науково-практичні засади розвитку фермерських господарств в умовах дії факторів конкурентного середовища.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, аналіз об'єкта у ланцюгу зв'язків, вивчення залежностей предмета від інших предметів. У процесі дослідження були задіяні сучасні загальнонаукові та спеціальні методи. Метод абстрагування використовувався при визначенні понять і категорій, створенні наочних образів. Системний підхід дозволив розглянути об'єкт і предмет дослідження як систему і елемент системи соціально-економічних відносин у державі та у світі. Методи спостереження, виміру і опису використано для вивчення властивостей і зв'язків об'єкта, фіксації кількісних характеристик досліджуваної системи, систематизації даних; метод порівняння – при визначенні тенденцій розвитку, динаміки кількісних і якісних характеристик у виробничій системі; аналітичний і синтетичний методи – у визначенні етапів і факторів розвитку, виділенні елементів об'єкту, взаємозв'язку і взаємодії елементів; системний аналіз і синтез – для розкриття організаційно-економічного механізму і визначення стратегії ефективного розвитку досліджуваного об'єкту; історико-логічний метод орієнтовано на виявлення історичних і структурних зв'язків виробничої системи аграрного виробництва; індуктивний метод – для прогнозування показників розвитку; дедуктивний метод – при розробці пропозицій; математичні методи – для розробки методики оцінки доцільності інтеграції фермерських господарств, методи моделювання застосовані при побудові моделей організаційно-економічного механізму регулювання розвитку фермерських господарств.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти України, статистичні матеріали Державного комітету статистики України, звітні дані міжнародних організацій і установ, монографії, науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем розвитку фермерських господарств, звітні дані фермерських господарств.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному системному обґрунтуванні теоретичних, методологічних, методичних і практичних положень і рекомендацій, спрямованих на формування механізмів розвитку фермерських господарств в умовах конкурентного середовища.

Наукова новизна найважливіших результатів роботи визначається

ТИМ, ЩО:

вперше:

- розроблено концепцію розвитку фермерських господарств, забезпечення стійкої прибутковості, захищеності в економічному, соціальному і правовому плані, яка формується з блоків, які включають систему заходів і забезпечують досягнення поставлених цілей і реалізацію концепції на практиці;
- сформовано концептуальну схему прийняття управлінських рішень у фермерських господарствах з урахуванням ризику, що враховує специфіку і характер взаємодії підсистеми ризик-менеджменту з іншими (зовнішніми і внутрішніми) підсистемами управління;
- запропоновано створення кластеру в овочівництві Херсонської області, метою якого є концентрація економічного і виробничого потенціалу фермерських господарств на основі формування логістики розвитку "кластерного ланцюжка цінностей" згідно з асортиментом виробленої продукції, з урахуванням прилягаючих територій і регіонів. Розроблено структуру запропонованого кластеру та схему взаємодії координаційної ради з фермерськими господарствами за типом стратегічного планування;

удосконалено:

- методичну конструкцію моніторингу структурних перетворень у агросекторі в процесі розвитку фермерських господарств, яка включає три блоки: вимір структурних зрушень; аналіз стану аграрної структури; оцінка ефективності функціонування аграрної системи. Підхід базується на зіставленні нових пропорцій з граничними, що дозволяє оцінити стан структури, визначити ступінь наростання або зниження загроз в аграрній системі;
- концептуальний підхід до вибору пріоритетів структурних перетворень у агросекторі, в основу якого покладено розширену матрицю можливих варіантів структурних перетворень, вибір яких визначається низкою факторів і принципів;
- методику, що дозволяє максимально об'єктивно оцінити змінні умови і визначити рівень інвестиційної привабливості фермерського господарства з урахуванням факторів ризику і невизначеності. Усі процедури і кроки запропонованої методики побудовані на послідовності дев'яти етапів виконання основних завдань функціонування фермерського господарства з урахуванням невизначеності й ризику економічного середовища;
- науково-практичний підхід до обґрунтування розмірів та оптимальної галузевої структури фермерських господарств з попереднім визначенням їх спеціалізації, який дозволяє реалізувати економіко-математичну модель діяльності фермерського господарства, проводити багатоваріантні розрахунки в короткі терміни, що є особливо необхідним за умов ринкової економіки;
- методичний підхід до визначення потреби фермерських господарств (об'єднань господарств) в інвестиціях, відповідно до якого необхідний розмір

інвестицій визначається згідно з прогнозованим обсягом виробництва і оптимальним параметром капіталоємності;

дістали подальшого розвитку:

– комплекс заходів для розвитку переробних виробництв у фермерських господарствах у рамках кластеру овочівництва. З метою оцінки привабливості і стійкості кластеру овочівництва у Херсонській області розроблено критерії оцінки факторів і вагові коефіцієнти;

– методичний підхід до розрахунку внутрішніх цін для ієрархічної системи управління агропромисловим кластером із трьома бізнес-одинацями (фермерськими господарствами), які мають послідовну структуру зв'язків і один координуючий орган управління (координаційна рада). У результаті отримана підсумкова таблиця внутрішніх цін залежно від варіантів сценарних умов;

– механізм інвестиційного забезпечення фермерських господарств, який включає нормативно-правове, інституціональне, організаційно-економічне, фінансове й інформаційне забезпечення ефективного інвестування;

– стратегічні напрями розвитку інвестиційної діяльності фермерських господарств Херсонської області, які знайшли відображення у розробленій Програмі інвестиційно-інноваційного розвитку фермерських господарств регіону на 2011-2015 роки. Для успішної реалізації програми й інвестиційного забезпечення розвитку фермерських господарств запропоновано створення спеціалізованого інституту – агентства інвестицій і аграрного розвитку, основною метою діяльності якого є залучення інвестицій у сільське господарство.

Практичне значення отриманих результатів. Одержані автором результати дослідження з теорії, методології і практики стимулювання розвитку фермерських господарств доведені до рівня методичних і практичних розробок. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання їх при розробці механізму і стратегії розвитку фермерських господарств в Україні, формуванні галузевих і регіональних програм розвитку, у практичній діяльності фермерських господарств.

Результати дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, використовуються у практичній діяльності Головного управління економіки Херсонської обласної державної адміністрації при впровадженні Стратегії економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2015 року. (довідка № 350/146-07 від 02.06.11 р.).

Науково-практичні результати дисертаційного дослідження використовуються у діяльності Об'єднання фермерських господарств "Тетяна" (довідка № 74 від 04.04.11 р.) та ТОВ "Вікторія-Л" (довідка № 38 від 05.04.11 р.).

Ряд положень дисертаційного дослідження з питань теорії і практики розвитку фермерських господарств використовуються в навчальному процесі у

Херсонському державному аграрному університеті при викладанні дисциплін "Стратегія підприємства" та "Економіка і організація діяльності об'єднань підприємств" (довідка № 26/03 від 31.03.11 р.).

Наукові результати дисертаційного дослідження використані Міжнародний університет бізнесу і права при виконанні фундаментальних науково-дослідних тем (довідка № 34-11 від 28.03.11 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою автора. Наукові результати, висновки і пропозиції, що виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових робіт, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використовувалися лише ті положення та ідеї, які є результатом особистих досліджень дисертанта. У дисертації не використовувалися ідеї та розробки, що належать співавторам.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати наукових досліджень, що містяться в дисертації, оприлюднені автором на конференціях, семінарах, нарадах, консультаціях та заняттях, серед яких найбільш важливими були: Перша всеукраїнська міждисциплінарна конференція "Бар'єри та можливості розвитку малого та середнього бізнесу в Україні" (м. Київ, 14-15 лютого 2005 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція "Формування сучасної стратегії розвитку підприємництва в Україні" (м. Херсон, 30 листопада – 1 грудня 2006 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція "Перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки" (м. Херсон, 21-22 вересня 2007 р.), П'ята Міжнародна науково-практична конференція "Экономическое, социальное и экологическое пространство Украинского Причерноморья в условиях глобализации" (м. Феодосія, 25-28 вересня 2007 р.), Міжнародна наукова конференція "Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах міжнародної інтеграції" (м. Одеса, 25-26 вересня 2008 р.), Міжнародна науково-практична конференція "Стратегія економічної безпеки: держава, регіон, підприємство" (м. Херсон 17-18 березня 2008 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція "Економіка, право і влада в сучасних умовах розвитку України" (м. Херсон, 20-21 листопада 2008 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція "Держава, регіон, підприємство: теорія та практика економіко-правового регулювання" (м. Херсон, 26-27 листопада 2009 р.), Міжнародна науково-практична конференція "Сучасні тенденції економічної теорії і практики: світовий досвід та вітчизняні реалії" (м. Херсон, 18-19 листопада 2010 р.), IV науково-практична конференція "Інституційні засади функціонування економіки в умовах трансформації" (м. Одеса, 8-10 вересня 2010 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 32 наукових працях. З них 2 одноосібні монографії, 24 статті у наукових фахових виданнях, 6 статей в інших наукових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 45,65 умовн. друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 426 найменувань, додатку. Загальний обсяг роботи складає 440 сторінок, основна частина дисертації викладена на 396 сторінках комп'ютерного тексту, список використаних джерел – на 38 сторінках, додаток – на 4 сторінках. Робота містить 58 таблиць, 31 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі "Теоретичні засади сталого та конкурентоспроможного розвитку фермерських господарств" досліджено процеси виникнення, еволюції та розкрито сутність фермерських господарств; визначено місце і роль фермерських господарств в аграрній сфері економіки; обґрунтовані теоретичні засади забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств.

Дослідження довели, що в сучасних трансформаційних процесах в агросекторі важливе місце посідає фермерство, оскільки воно є однією з провідних форм господарювання в розвинених країнах світу. Фермерським господарством є господарство, яке базується на праці фермера та членів його родини з можливістю залучення найманих працівників. Фермерські господарства – це самостійна мала форма підприємництва в аграрному бізнесі, яка визначається як економічно і юридично самостійно господарюючий суб'єкт, що створюється окремим громадянином (сім'єю або групою осіб), і який здійснює на принципах комерційного розрахунку товарне виробництво, переробку, реалізацію і використання сільськогосподарської власної продукції на основі власного і позикового капіталу, землі, виробничих фондів, власної і найманої робочої сили.

Роль та значення фермерських господарств, як і будь-якої форми господарювання, є не стабільними і усталеними компонентами суспільства, вони характеризуються динамічністю, яка піддається впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. До економічних чинників розвитку фермерства в Україні відносимо необхідність забезпечення продовольчої безпеки країни і населення якісними продуктами харчування, що є важливим елементом економічної політики держави. Розвиток фермерських господарств зумовлений також соціальними чинниками, пов'язаними з тенденціями розвитку колективних господарств. Все більш важливого значення набувають такі фактори, як рівень спеціалізації, кооперування, інтеграція, розміри підприємства тощо. Системний підхід щодо функціонування фермерських господарств і особливостей їх розвитку дозволив виявити їх позитивні і негативні сторони.

Для оцінки значення і ролі фермерських господарств в аграрному

виробництві у роботі здійснено типізацію цих формувань за різними ознаками, які істотно впливають на процеси господарювання: спеціалізація, залучення найманої праці, землезабезпечення і землекористування, організаційні форми ведення виробництва.

На основі проведеного теоретичного дослідження, вивчення практики функціонування і розвитку фермерських господарств розроблена концепція їх подальшого вдосконалення і розвитку, стійкого за прибутковістю, захищеного в економічному, соціальному і правовому плані. Концепція включає систему заходів, що забезпечують її реалізацію на практиці та досягнення поставлених цілей і формується з блоків: формування усвідомленості товаровиробника у виборі шляху самостійного господарювання у формі фермерського господарства; концентрація землі в приватному секторі (у фермерів); збільшення чисельності фермерських господарств за рахунок трансформації особистих підсобних господарств; кооперація і спеціалізація фермерських господарств; формування первинного капіталу у формі пільгових кредитів; демонополізація переробних підприємств; наукове забезпечення розвитку фермерських господарств; використання досягнень НТП як необхідної умови підвищення стійкого розвитку аграрного виробництва; пізнання і правильне використання законів управління ринковою економікою як основи розвитку фермерських господарств.

Конкуренція є однією з головних складових ринкового механізму і передбачає захоплення ринку, перемогу у конкурентній боротьбі за споживача, забезпечення одержання стійкого прибутку. Конкуренція являє собою особливі економічні відносини, економічне середовище, суперництво, які спрямовуються на задоволення переваг всієї структури потреб за умови достатньої кількості на ринку продавців і покупців, а також свободи входження у галузь та виходу з неї. Це боротьба за максимізацію прибутку. Повною мірою це стосується і підприємств аграрного сектора економіки

Конкурентоспроможність фермерського господарства виявляється у досягненні оптимальних співвідношень між обсягами виробництва і реалізацією продукції та наявним ресурсним потенціалом, платоспроможністю й інвестиційною привабливістю підприємства, у можливості протистояти природним та економічним ризикам приватного господарювання. З іншого боку, під конкурентоспроможністю варто розуміти спроможність фермерських формувань виробляти продукцію, на яку існує попит на ринку, перемагати у боротьбі за покупця, а також відшукувати шляхи розширення своєї ринкової частки. Конкурентоспроможність господарства залежить від оптимального рівня і напряму спеціалізації, а також наявного рівня використання виробничо-ресурсного потенціалу. Конкурентоспроможність можна оцінити тільки порівнюючи між собою фермерські господарства як на рівні регіону, так і на рівні країни.

У результаті дослідження визначена система характеристик для забезпечення конкурентоспроможності фермерського господарства, здійснено класифікацію факторів конкурентоспроможності аграрного підприємства за групами: технологічні, організаційні, природно-кліматичні і селекційно-генетичні (рис. 1).

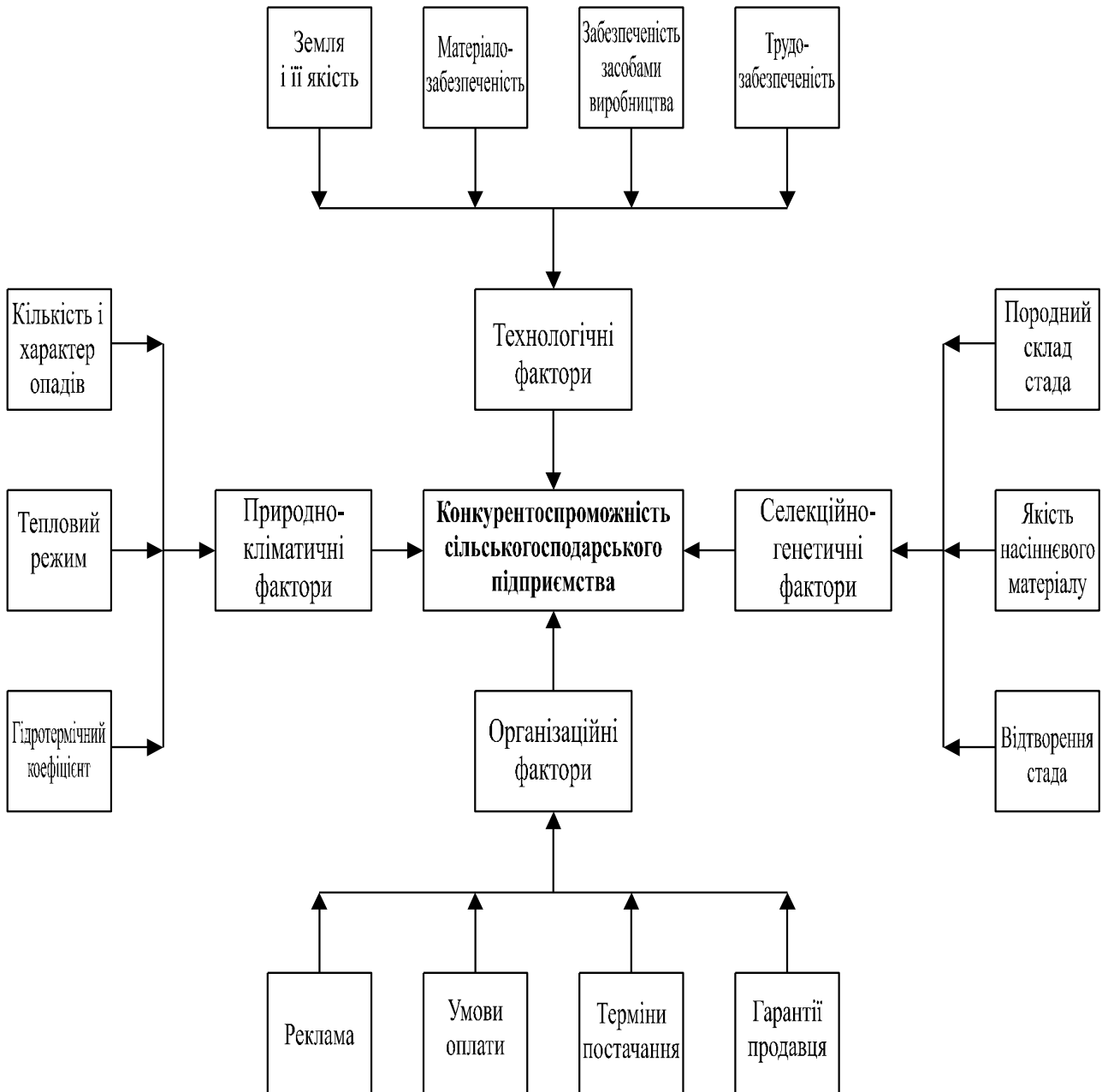

Рис. 1. Класифікація факторів конкурентоспроможності аграрного підприємства

Виявлено системні зв'язки факторів і визначено, що джерелами загрози для фермерських господарств в їх конкурентному змаганні на аграрному ринку є об'єктивні фактори конкурентоспроможності, а потенційними можливостями фермерів протистояти цим загрозам є внутрішні фактори (суб'єктивні).

У другому розділі "Методологічні основи ефективного функціонування фермерських господарств" визначено умови, закономірності та принципи розвитку фермерських господарств; обґрунтовано методологічні основи оцінки ефективності розвитку і функціонування фермерських господарств; визначено критерії та методичні підходи до визначення конкурентоспроможності фермерських господарств.

У системі господарювання агроформувань, фермерство розміщується між особистими господарствами населення і великотоварними господарствами. Методологія проведення досліджень фермерства базується на синтезі специфічних напрямків аналізу функціонування господарств населення і великих за розмірами господарських формувань. У результаті дослідження визначені спільні та відмінні риси господарств населення і класичних фермерських господарств.

Узагальнюючим показником, що органічно поєднує і синтезує відомі показники розвитку діяльності підприємств, є конкурентоспроможність. Він характеризує якісні аспекти будь-якої трансформації. Цей показник має множинність визначень і методичних рекомендацій щодо розрахунків. Оцінка конкурентоспроможності має здійснюватися методологічно та методично на основі логіки прийняття рішень та сутності конкуренції. Рішення щодо розвитку системи приймаються не абстрактно, а шляхом обрання серед сукупності найбільш прийнятних варіантів. В основу рішення покладено принцип порівняння і вибору кращого варіанту з можливих.

Результати дослідження конкурентоспроможності є основою для аналізу чинників несприятливих тенденцій у її рівні і динаміці, а також при розробці заходів щодо корегування визначеної конкурентної стратегії сільськогосподарського підприємства. Основними складовими конкурентоспроможності аграрного підприємства є: ефективна система управління підприємством; ефективна система менеджменту якості; корпоративна інформаційна система.

Основними факторами конкурентоспроможності аграрних підприємств і великих фермерських господарств є: землезабезпеченість та якість земельних ресурсів; технічна оснащеність виробництва, яку можна виразити показниками забезпеченості господарства засобами виробництва або щільністю механізованих робіт в еталонних гектарах; матеріалозабезпеченість; наявність та використання трудових ресурсів.

Результатом проведеного дослідження стала розробка комплексного методичного підходу до оцінки ефективності діяльності фермерських господарств. Залежно від визначених завдань, масштабів здійснення аналізу, визначеного набору показників оцінювання, терміну дослідження, протягом якого проводиться аналіз, та інших певних умов, обирається той чи інший метод з набору можливих.

Процес моніторингу конкурентоспроможності фермерських господарств побудований на основі ієрархічної системи показників, яка дозволяє чітко відслідкувати функції оцінки конкурентоспроможності і віддзеркалює кінцеву мету моніторингу. Розроблено схему зовнішнього моніторингу і оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств. Зовнішній моніторинг конкурентоспроможності варто застосовувати на обласному рівні стосовно фермерських господарств та інших сільськогосподарських формувань. Це дозволить окреслити загальну картину розвитку регіонального АПК. Така форма оцінки конкурентоспроможності за допомогою змішаної моделі з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників спрямована на вертикальну інтеграцію функцій державних органів управління та дорадчих служб з метою формування регіональної структури спостережень і визначення конкурентоспроможності аграрних підприємств, у тому числі і фермерських господарств.

У третьому розділі "**Дослідження сучасного стану та проблем розвитку фермерських господарств**" виявлено розміри, спеціалізацію та технічну оснащеність фермерських господарств; проаналізовано ефективність функціонування фермерських господарств; здійснено оцінку конкурентоспроможності фермерських господарств.

Дослідження еволюції розвитку фермерських господарств в Україні показало, що в перші роки аграрної реформи становлення фермерських господарств відбувалося високими темпами, а потім цей процес відбувався не стійко, хвилеподібно. Станом на початок 2010 р. в Україні функціонує вже вагомий за кількістю сектор фермерських господарств (понад 43 тис. одиниць) (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість та динаміка фермерських господарств в Україні

Роки	Кількість господарств	Створено за рік	У % до попереднього року
1992	2098	2016	–
1995	31983	4244	–
2000	35884	399	–
2005	43232	216	–
2006	43150	- 82	99
2007	43410	260	100,6
2008	42440	- 970	97
2009	43675	1235	102,8

Питома вага фермерських господарств до загальної кількості аграрних підприємств становить майже 70%. Площа землекористування фермерів постійно зростає, збільшується середній розмір землеволодіння (табл. 2).

Таблиця 2

Площа сільськогосподарських угідь,
наданих фермерським господарствам в Україні, га

Показники	1995	2007	2008	2009	2009 у % до 1995
Площа наданих ФГ с.-г. угідь, тис. га	799894	4198900	4327800	4354700	5,4 рази
у тому числі ріллі, тис. га	730338	4056200	4189300	4213400	5,7 рази
У розрахунку на 1 господарство с.-г. угідь, га	25,0	96,7	101,9	99,7	3,9 рази
у тому числі ріллі, га	22,8	93,4	98,7	96,5	4,2 рази

Статистичні дані свідчать, що внесок фермерських господарств у виробництво валової продукції сільського господарства поки що незначний (табл. 3). При цьому спостерігається спеціалізація на продукції рослинництва, тваринництву фермерські господарства приділяють незначну увагу.

Таблиця 3

Валова продукція фермерських господарств
(відсотків до загального обсягу в Україні)

Показник	2006	2007	2008	2009	2009 +, – до	
					2006	2008
Валова продукція – всього	2,9	3,9	3,4	3,5	+ 0,6	+ 0,1
у тому числі: продукція рослинництва	4,3	5,8	5,2	5,1	+ 0,8	– 0,1
продукція тваринництва	0,7	1,5	1,9	2,1	+ 1,2	–

Ефективність фермерського господарства залежить від природного середовища (грунту, клімату, погодних умов), від стану макроекономіки (ціни, податків, курсу валют), від інституційних факторів (закони, державне регулювання, стан конкуренції, економічна політика). Для всіх чинників

зовнішнього середовища є характерним їх визначний вплив на господарську діяльність фермера. Дослідження проблем розвитку фермерських господарств дозволило визначити і систематизувати чинники, які гальмують їх економічне зростання.

Зовнішніми чинниками, що стримують розвиток фермерських господарств є несприятливе макроекономічне середовище, яке проявляється у: законодавчій та економічній нестабільності; недосконалої податкової системи; нерозвиненості ефективних кредитної та страхової систем; диспаритеті цін на промислову і сільськогосподарську продукцію; обмеженості фінансової підтримки фермерських господарств з боку держави; проблемах забезпечення землею; відсутності розвиненої ринкової інфраструктури; відсутності підтримки з боку місцевих владних структур; неналежному розвитку кооперації та інтеграції між фермерськими господарствами або з іншими підприємствами; відсутності або недосконалої законодавчого забезпечення стосовно багатьох аспектів діяльності господарств.

Організаційно-економічними проблемами на рівні фермерських господарств є: недостатня фахова підготовка фермерів, відсутність належного досвіду щодо ведення і управління діяльністю господарства в ринкових умовах; недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення господарств, що унеможливує використання новітніх технологій; відсутність "стартового капіталу" в належних обсягах для створення фермерського господарства в оптимальних розмірах, а також землі й грошового капіталу для розширеного розвитку господарства.

У роботі здійснено оцінку конкурентоспроможності фермерських господарств на основі методів економіко-статистичного моделювання. Для дослідження були обрані 25 фермерських господарств таких районів Херсонської області: Білозерського, Голопристанського, Каховського, Високопільського, Нововоронцовського, які мають площу сільгоспугідь понад 50 га, і мають розташування в трьох природно-кліматичних зонах області. Протягом 2007-2009 років загальна кількість спостережень становить 75. У процесі дослідження ефективності і конкурентоспроможності фермерських господарств було побудовано моделі виробничих функцій по трьох природно-кліматичних зонах за декількома варіантами. У результаті порівняння теоретично-планових і фактичних рівнів виробництва продукції у розрахунку на 1 га сільгоспугідь визначено ефективність використання природного і виробничо-технічного потенціалу господарств кожного району, потенційну можливість підвищення їх конкурентоспроможності.

У четвертому розділі **"Структурні, фінансові та інвестиційні передумови розвитку фермерських господарств в умовах конкурентного середовища"** розроблено концепцію структурних перетворень у сільському господарстві у контексті спеціалізації фермерських господарств; здійснено

рекомендації щодо інвестиційно-інноваційного забезпечення конкурентоспроможного розвитку фермерських господарств; розроблено систему формування і прийняття управлінських рішень в агровиробництві в умовах ризику і невизначеності.

У результаті дослідження розкрито авторський погляд на зміст структурної політики у аграрному секторі економіки, на основі якого сформовано єдиний інструментарій структурного регулювання. Розроблена методична конструкція моніторингу, яка включає три блоки: вимір структурних зрушень; аналіз стану аграрної структури; оцінка ефективності функціонування аграрної системи (рис. 2).

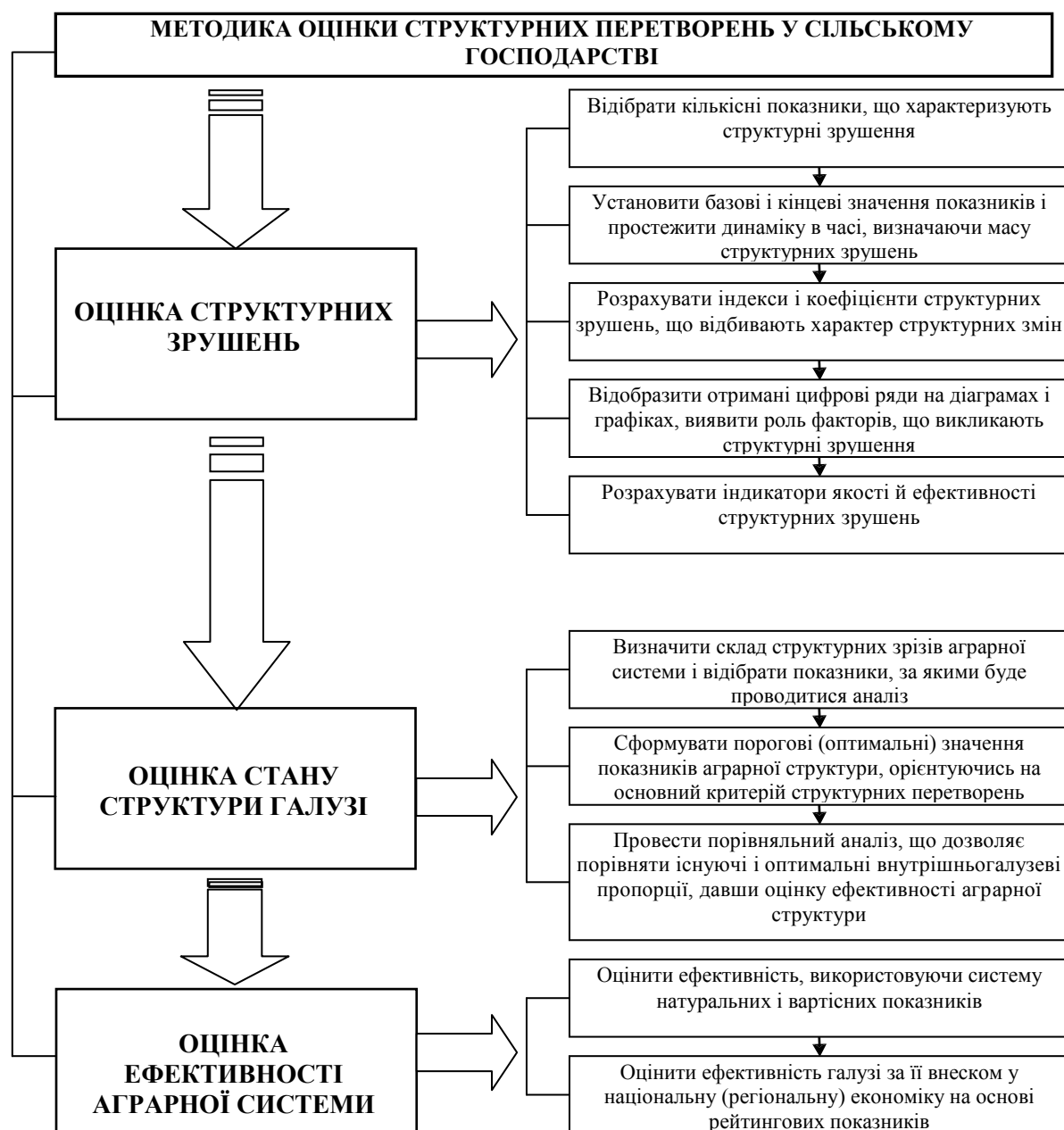

Рис. 2. Етапи методики кількісної оцінки структурних перетворень у агросекторі

При дослідженні структурних зрушень визначається ступінь зміни взаємозалежних пропорцій, що ведуть до виникнення нової якості. Зіставлення нових пропорцій з граничними, дозволяє оцінити стан структури, визначити ступінь наростання або зниження загроз в аграрній системі. Пропонований підхід дозволяє одержати повномасштабні кількісні і якісні оцінки та прийняти правильні управлінські рішення, визначаючи тип економічної ситуації і вибираючи програму перетворень з діапазоном від простого утримання балансу аграрної системи до повної структурної трансформації.

Практичне застосування розробленої методики дозволило сформувати систему пріоритетів у рамках концепції структурних перетворень сільського господарства Херсонської області: формування висококонкурентного інституціонального середовища, що стимулює підприємницьку активність і залучення капіталу в галузь; збалансований просторово-економічний розвиток на основі структурної диверсифікованості сільського господарства і формування нових територіальних центрів аграрного розвитку; техніко-технологічна модернізація галузі на основі використання новітніх досягнень в області науки. У результаті дослідження визначено набір можливих альтернатив розвитку сільського господарства в Херсонській області: агропромислова стратегія; стратегія інвестицій і інновацій; стратегія формування ядер розвитку і стратегія комплексної підтримки АПК наявними ресурсами, засобами й інструментами. Найбільш реалістичною є стратегія полюсів, або ядер розвитку.

На основі проведених досліджень виділені аспекти, що додають привабливість ідеї кластерів в економічній структурній політиці. Кластер в агропромисловому комплексі представляється як територіально відособлена, інноваційно спрямована квазіінтегрована структура, утворена на основі принципу технологічного ланцюга, і яка реалізує загальні економічні інтереси учасників, пов'язаних у цій структурі визначеною культурою взаємодії. Агропромисловий кластер виконує функцію основного інструменту програмно-цільового планування і управління в рамках агропромислової політики, спрямовану на комплексне використання економічної і соціальної складової агросектору. Запропоновано створення кластеру в овочівництві Херсонщини, метою якого є формування логістики розвитку "кластерного ланцюжка цінностей" за асортиментом виробленої продукції, включаючи прилягаючі території і регіони (рис. 3).

Механізм розвитку конкурентоспроможного кластеру овочівництва передбачає такі етапи: аналіз і діагностика передумов створення кластеру; розробка структури кластеру; формування кластеру; оцінка ефективності і стратегії розвитку кластера. Економічні взаємовідносини в кластері повинні бути побудовані на принципах некомерційного партнерства.

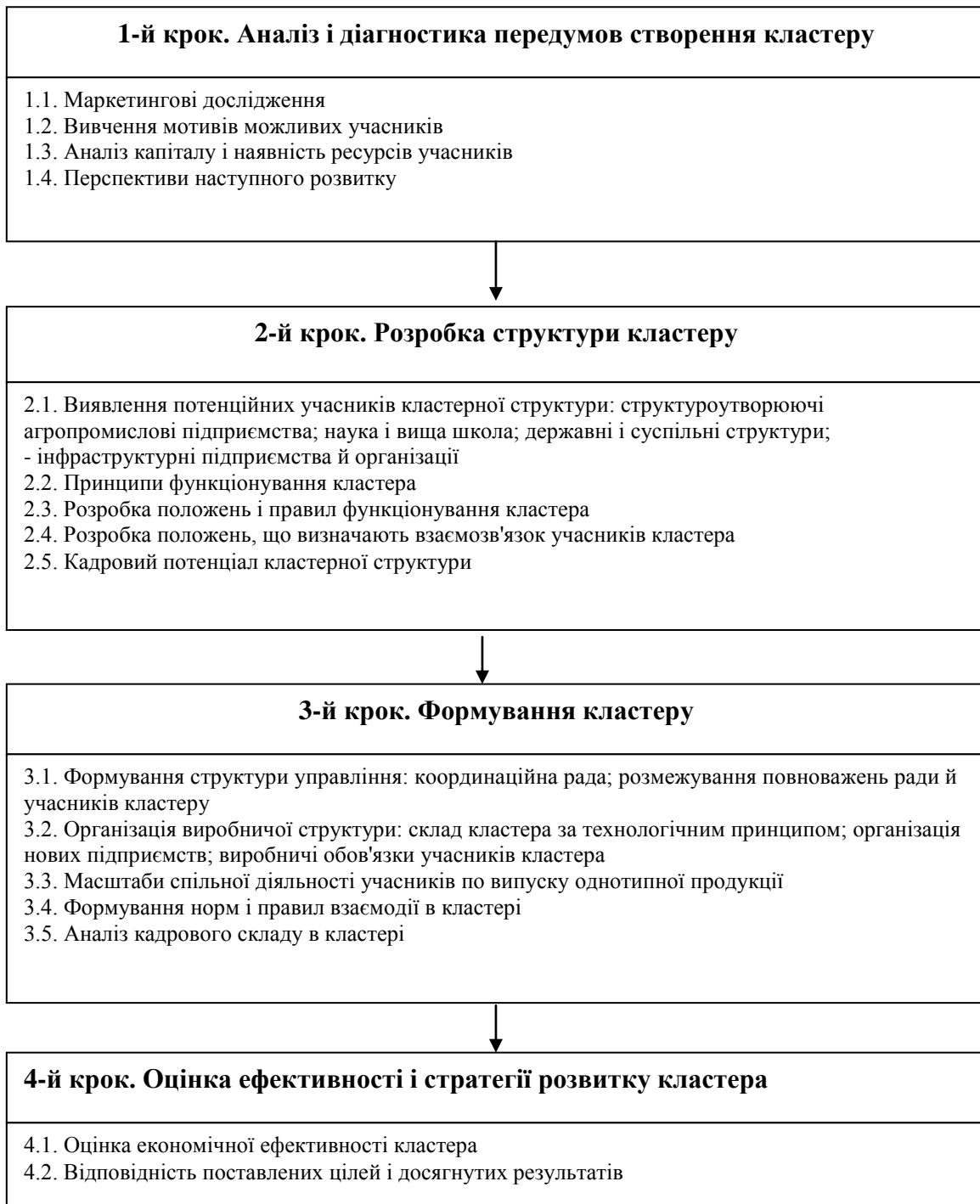

Рис. 3. Етапи формування кластеру овочівництва

Для оперативного управління у кластері передбачено створення координаційної ради. Розроблено структуру запропонованого кластеру (рис. 4) та схему взаємодії координаційної ради з виробничими об'єктами за типом стратегічного планування. Аналіз діяльності фермерських господарств дозволив сформулювати комплекс заходів для розвитку переробної галузі в рамках кластеру овочівництва. З метою оцінки привабливості і стійкості кластеру овочівництва у Херсонській області розроблено критерії оцінки факторів і вагові коефіцієнти.

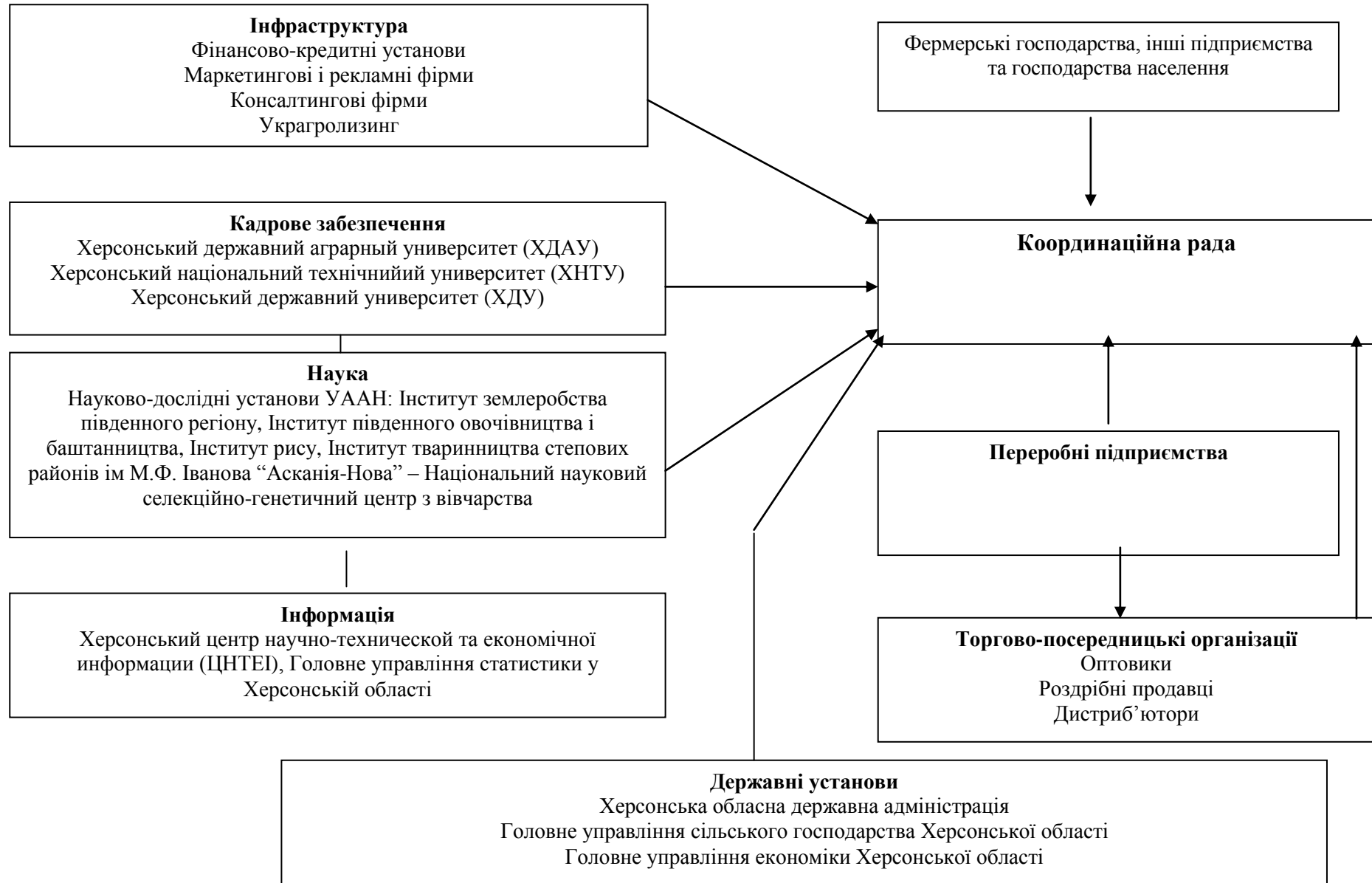

Рис. 4. Структура кластеру овочівництва

Розроблено модель регіональної інноваційної кластерної системи, яка включає адміністрацію Херсонської області, координаційну раду кластеру, сукупність регіональних НДІ, наукові підрозділи ВНЗ, інноваційні підприємства. Розвиток інноваційної системи буде сприяти спільному співробітництву академічної і вузівської науки, виробництва і соціальної складовий області, вписуватися у рамки соціально-економічного розвитку регіону. Формована модель науково-інноваційної системи Херсонської області має на меті підтримку необхідних економічних і фінансових умов у розвитку інноваційної складової сільгосппідприємств усіх форм власності, а особливо фермерських господарств, з урахуванням особливостей регіону.

Розроблено методичний підхід до розрахунку внутрішніх цін для ієрархічної системи управління агропромисловим кластером із трьома бізнес-одинацями, які мають послідовну структуру зв'язків, і одним координуючим органом управління (координаційна рада) (рис. 5).

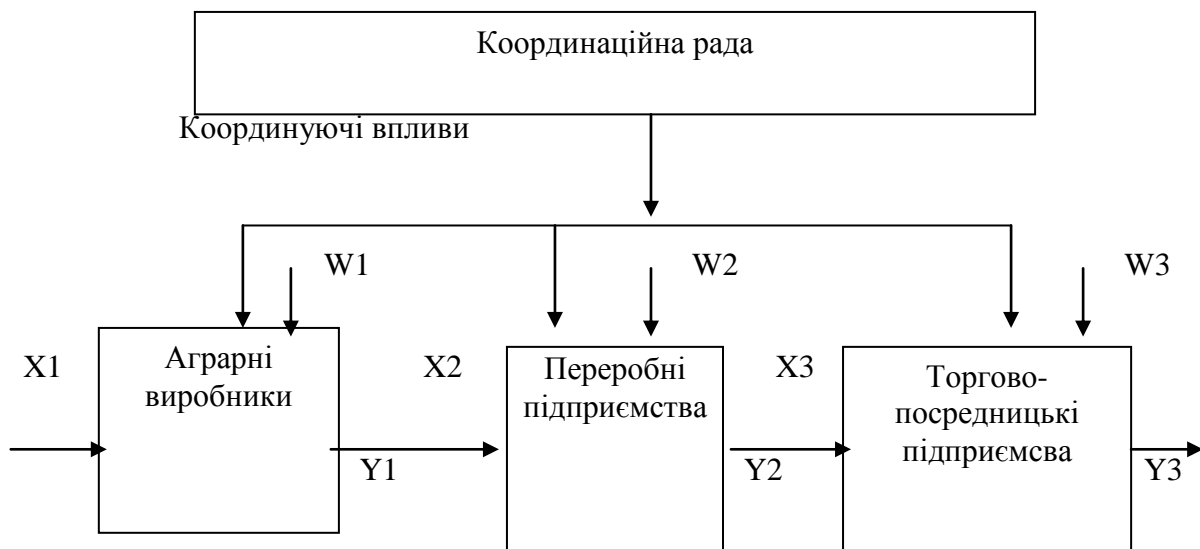

Рис. 5. Структура ієрархічної системи агропромислового кластера

У результаті отримана підсумкова таблиця внутрішніх цін залежно від варіантів сценарних умов.

Вивчення інвестиційного ринку Херсонської області, схеми вкладення інвестицій, сукупність практичних дій по їх реалізації дозволили виявити і згрупувати учасників інвестиційної діяльності і розробити прийнятну технологію інвестування для фермерських господарств, а також розробити Програму інвестиційно-інноваційного розвитку фермерських господарств регіону на 2011-2015 роки. Основною метою програми є поліпшення інвестиційного клімату в області, що матиме позитивний вплив на результативність та ефективність залучення будь-яких інвестиційних джерел, підвищення прибутковості підприємств та надходжень до бюджету.

На основі аналізу факторів ризику в сфері управління агроекономічними процесами нами пропонується концептуальна схема формування прийняття управлінських рішень в агросфері з урахуванням ризику, що враховує специфіку і характер взаємодії підсистеми прийняття управлінських рішень по ризиках з іншими (зовнішніми і внутрішніми) підсистемами АПК. Запропоновано новий підхід до моделювання інформаційної системи прийняття управлінських рішень і банку інформаційних ресурсів інфоконтролюючої системи, що дозволить вирішити не тільки методологічні задачі їх систематизації, структуризації й ідентифікації, але й організувати роботу ІКС з урахуванням функціональної діяльності, пов'язаної з формуванням і використанням інформації різних предметних областей. Такий характер розгляду інформаційного забезпечення підприємства з позиції прийняття управлінських рішень полягає в різкому зсуві акценту з аналізу окремих елементів інформаційної системи на вивчення зв'язків і відносин цих елементів на морфологічному, синтаксичному і семантичному рівні.

Розроблено методичний підхід, що дозволяє максимально об'єктивно оцінити змінні умови і визначити рівень інвестиційної привабливості фермерського господарства з урахуванням факторів ризику і невизначеності. Усі процедури і кроки запропонованої методики побудовані на послідовності 9 етапів виконання задач функціонування фермерського господарства з урахуванням невизначеності і ризику економічного середовища.

Механізм інвестиційного забезпечення фермерських господарств, представляє собою сукупність взаємопов'язаних форм, методів і важелів, що сприяють задоволенню потреби в інвестиційних ресурсах. Змістовно запропонований механізм складається з наступних елементів: нормативно-правове, інституціональне, організаційно-економічне, фінансове й інформаційне забезпечення ефективного інвестування. Розроблено методичний підхід до визначення потреби фермерських господарств (об'єднань господарств) в інвестиціях, відповідно до якого необхідний розмір інвестицій визначається виходячи з прогнозованого обсягу виробництва й оптимального параметру капіталоемності.

У вирішенні питання інвестиційного забезпечення структурних перетворень і розвитку фермерства представляється доцільним формування спеціалізованого інституту – Агентства інвестицій і аграрного розвитку, основною метою діяльності якого є залучення інвестицій у сільське господарство. Найбільш прийнятною організаційно-правовою формою Агентства є некомерційне партнерство, оскільки, засноване на членстві, воно сприяє залученню додаткових ресурсів і формуванню власного бюджету, що направляється на надання її членам (фермерським господарствам) сприяння у здійсненні інвестиційної діяльності (рис. 6).

Разом з тим Агентство має можливість надання платних послуг у форматі цілей організації.

Функції НП «Агентство інвестицій і аграрного розвитку»	Інвестиційне планування і прогнозування	<ul style="list-style-type: none"> - участь у підготовці відомчих програм і інвестиційних стратегій на рівні регіону, міста; - розробка інвестиційних проектів для сільгосптоваровиробників; - розробка проектів в сфері приватно-державного партнерства
	Інвестиційний консалтинг	<ul style="list-style-type: none"> - консультаційна підтримка реалізації нововведень; - оптимізація структури джерел інвестиційних ресурсів; - підбір форм і методів фінансування інвестицій; - організація навчання і підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інвестиційної діяльності
	Інвестиційні комунікації	<ul style="list-style-type: none"> - формування бази даних інвестиційних проектів; - підготовка аналітичних і інформаційних матеріалів про організацію інвестиційного процесу у галузі; - організація контактів бізнесу і влади - підготовка і проведення форумів, семінарів, конференцій і виставок, організація переговорів
	Інвестиційний аналіз	<ul style="list-style-type: none"> - проведення аналізу інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, виявлення впливу інвестиційних процесів на стан аграрної економіки, підготовка пропозицій по створенню сприятливих умов для здійснення інвестиційної діяльності і розвитку аграрного підприємництва; - проведення аналізу фінансового ринку і підготовка пропозицій по залученню позабюджетних інвестицій у сільське господарство; - проведення експертизи інвестиційних проектів
	Координація інвестиційної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення організаційного, інформаційного, юридичного супроводження проекту; - залучення вітчизняних та іноземних інвестицій; - забезпечення гарантій інвесторам; - підбір учасників для реалізації проектів

Рис. 6. Основні функції Агентства інвестицій й аграрного розвитку

У п'ятому розділі "**Формування конкурентного потенціалу і механізмів розвитку фермерських господарств**" визначено основні напрямки підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств; обґрунтовано розміри та здійснено пропозиції з оптимізації галузевої структури фермерських господарств; розроблено механізми підвищення економічної ефективності фермерських господарств в умовах загострення конкуренції на ринку продовольства.

Доведено, що кооперація – це головна умова існування і розвитку фермерських господарств. Розвиток широкої мережі кооперативів в складі кластерної системи розглядається нами як фактор успішного функціонування фермерських господарств. Міжгосподарську кооперацію слід розглядати як форму добровільного виробничого співробітництва юридично й економічно самостійних господарюючих суб'єктів для досягнення загальних цілей у різних областях економічної діяльності. Основою кооперації є координація їх функціонування, обмін виробленою продукцією (послугами) або спільна організація виробництва з метою підвищення ефективності виробництва, росту продуктивності праці, створення умов для більш повного впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Для забезпечення ефективного управління конкурентоспроможністю фермерських господарств необхідно мати чітке уявлення про склад факторів, що повинні бути предметом постійного моніторингу. Рушійні сили конкуренції – це ті основні групи впливу, а також умови і фактори, що безпосередньо обумовлюють рівень конкурентоспроможності фермерських господарств на цільовому ринку. Кількість використовуваних у фермерських господарствах різного виду рушійних сил може значно розрізнятися. Можна рекомендувати до реалізації 5 основних рушійних сил: формування і стимулювання попиту на продукцію, вироблену фермерським господарством; висока швидкість прийняття управлінських рішень; технологічні інновації; маркетингові інновації; орієнтування на широке використання кооперації. Визначено принципи функціонування фермерських господарств, створених на основі кооперації, які забезпечують використання системи факторів забезпечення конкурентоспроможності.

Оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарських формувань проводять по методу ринкових позицій, при якому існує два підходи визначення конкурентоспроможності: структурний і функціональний. Для порівняльної оцінки рівня конкурентоспроможності було проведено дослідження різних сегментів ринку і ступеня інтенсивності конкурентної боротьби на ньому фермерських господарств. Оцінка конкурентоспроможності фермерських господарств була здійснена на основі конкурентної карти ринку (ККР), що представлена матрицею з використанням двох найбільш важливих

показників: займаної ринкової частки і її динаміки (табл. 4).

Таблиця 4

Матриця формування конкурентної карти
ринку аграрної продукції в Херсонській області

Темпи приросту ринкової частки (Т),%		Частка ринку, %			
		Лідери ринку (при частці ринку вище 40%)	Організації із сильною конкурентною позицією (при частці ринку від 40 до 15%)	Організації зі слабкою конкурентною позицією (при частці ринку від 15% до 5%)	Аутсайтери ринку (при частці ринку менше 5%)
		1	2	3	4
Організації з конкурентною позицією, що швидко поліпшується (Т більш 10%)	1	1 Сільсько- господарські підприємства	5 Фермерські господарства	9	13
Організації з конкурентною позицією, що поліпшується (Т от 10 до 5% включно)	2	2	6 Господарства населення	10	14
Підприємства з конкурентною позицією, що погіршується (Т от 5 до -5% включно)	3	3	7	11	15
Організації зі конкурентною позицією, що швидко погіршується (Т менше - 5%)	4	4	8	12	16

Оцінка потенційної ефективності можливих стратегій розвитку господарюючих суб'єктів відбувається на основі зіставлення перспективних параметрів, що характеризують ресурсоємність і результативність реалізації альтернативних стратегій. Пропонований підхід базується на поетапній оцінці можливості реалізації виявленого для окремих груп фермерських господарств кола альтернативних стратегій з урахуванням як поточної, так і перспективної ефективності можливих варіантів їх розвитку. На першому етапі передбачається оцінка стратегічних переваг окремих галузей, що можуть розвивати досліджувані фермерські господарства, без прив'язки до конкретного господарюючого суб'єкта. На другому етапі визначаються параметри досліджуваних господарств, досягнення яких можливе за рахунок власних ресурсів, а потім досліджується можливість реалізації стратегій, що вимагають використання позикових та/або залучених засобів.

Як основний критерій оцінки переваг альтернативних стратегій розвитку пропонується використовувати обсяг валового доходу, що господарство може порівняно стійко одержувати протягом відносно тривалого періоду за умови відтворення своєї матеріально-технічної бази. При цьому як джерела подолання дефіцитності окремих видів ресурсів розглядаються комерційні кредити, засоби інвесторів і послуги сторонніх організацій.

В результаті дослідження розроблена методика обґрунтування розмірів та оптимальної галузевої структури фермерських господарств з попереднім визначенням їх спеціалізації, яка дозволяє реалізувати економіко-математичну модель фермерського господарства, проводити багатоваріантні розрахунки в короткі терміни, що особливо необхідно за умов ринкової економіки. Визначені сім основних напрямів спеціалізації, найбільш характерних для фермерських господарств Херсонської області: виробництво зерна; зерна та соняшнику; зерна та буряків; овочів; молока; м'яса великої рогатої худоби; м'яса свиней.

Рівень ефективності і конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції залежить від наступних факторів, що впливають на обсяги виробництва продукції, якість, собівартість і ціну продукції (рис. 7).

Для того, щоб продукція фермерських господарств була конкурентоспроможною слід виробляти продукти високої якості, знижувати витрати виробництва, удосконалювати всю систему збуту овочів. Нами систематизовані характеристики конкурентоспроможності виробництва продукції рослинництва – економічні, якісні й організаційні (рис. 8).

Результати проведених досліджень дозволили установити взаємозв'язок ефективності і конкурентоспроможності з якістю кінцевої продукції, цінами, що знаходять своє відображення у виборі системи якості продукції рослинництва (рис. 9), яка містить у собі всі етапи життєвого циклу продукції, від розробки технологій її вирощування до реалізації і переробки.

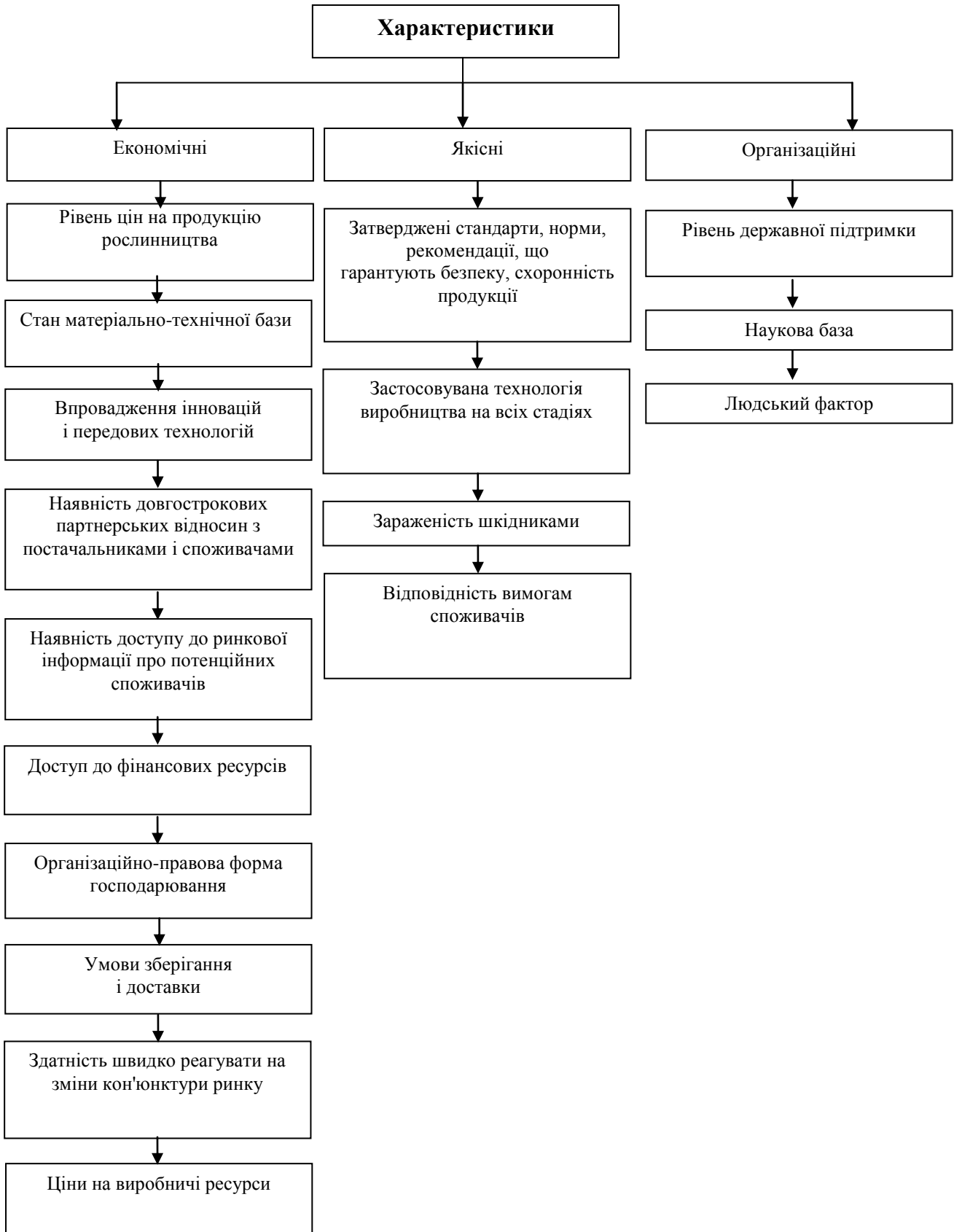

Рис. 7. Системоутворюючі характеристики конкурентоспроможності виробництва продукції рослинництва

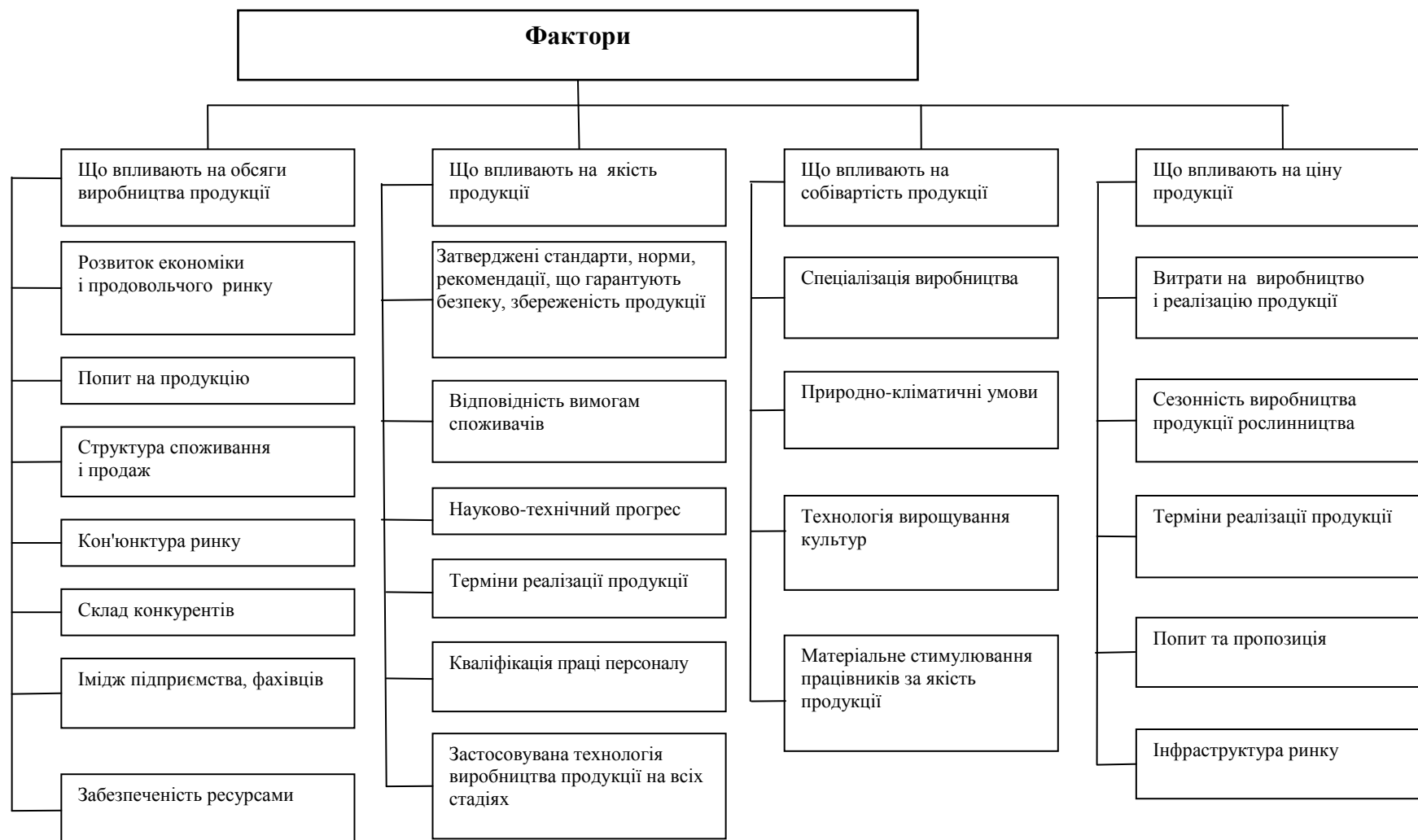

Рис. 8. Класифікація факторів ефективності і конкурентоспроможності продукції рослинництва

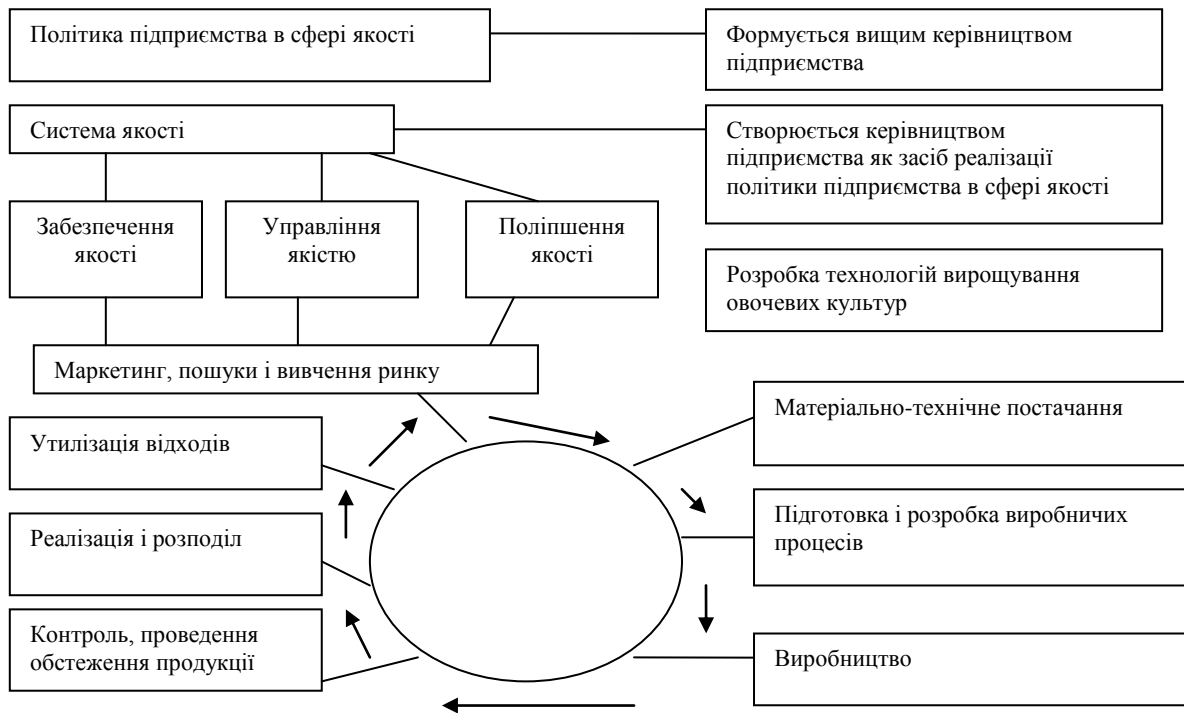

Рис. 9. Етапи життєвого циклу формування якості овочевої продукції фермерських господарств

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоноване нове вирішення важливої наукової проблеми забезпечення розвитку фермерських господарств у системі факторів конкурентного середовища, що дозволило зробити висновки та сформулювати пропозиції концептуального, методологічного та науково-практичного характеру.

1. На основі проведеного теоретичного дослідження, вивчення практики функціонування фермерських господарств розроблена концепція їх подальшого розвитку, забезпечення стійкої прибутковості, захищеності в економічному, соціальному і правовому плані. Концепція включає систему заходів, що забезпечують її реалізацію на практиці і досягнення поставлених цілей і формується з блоків: формування усвідомленості товаровиробника у виборі шляху самостійного господарювання у формі фермерського господарства; концентрація землі в приватному секторі (у фермерських господарствах); збільшення чисельності фермерських господарств за рахунок трансформації особистих підсобних господарств; кооперація і спеціалізація фермерських господарств; формування первинного капіталу у формі пільгових кредитів; демонополізація переробних підприємств; наукове забезпечення розвитку фермерських господарств; використання досягнень НТП як необхідної умови підвищення стійкого розвитку аграрного виробництва; використання законів

управління ринковою економікою як основи розвитку фермерських господарств.

2. Відповідно до поставлених завдань розроблена методична конструкція моніторингу структурних перетворень в агросекторі у процесі розвитку фермерських господарств, яка включає три блоки: вимір структурних зрушень; аналіз стану аграрної структури; оцінка ефективності функціонування аграрної системи. При дослідженні структурних зрушень визначається ступінь зміни взаємозалежних пропорцій, що ведуть до виникнення нової якості. Зіставлення нових пропорції з граничними, дозволяє оцінити стан структури, визначити ступінь наростання або зниження погроз в аграрній системі. Пропонований підхід дозволяє одержати повномасштабні кількісні і якісні оцінки та прийняти правильні управлінські рішення, визначаючи тип економічної ситуації і вибираючи програму перетворень з діапазоном від простого утримання балансу аграрної системи до повної структурної трансформації.

3. Дослідження довели, що вибір пріоритетів структурних перетворень доцільно здійснювати у такій послідовності: за результатами ревізії системи формується розширена матриця можливих варіантів структурних перетворень, вибір яких визначається низкою факторів і принципів. Практичне застосування розробленої методики дозволило сформувати систему пріоритетів у рамках концепції структурних перетворень сільського господарства Херсонської області: формування висококонкурентного інституціонального середовища, що стимулює підприємницьку активність і залучення капіталу в галузь; збалансований просторово-економічний розвиток на основі структурної диверсифікованості сільського господарства і формування нових територіальних центрів аграрного розвитку; техніко-технологічна модернізація галузі на основі використання новітніх досягнень в області науки. У результаті дослідження визначено набір можливих альтернатив розвитку сільського господарства в Херсонській області: агропромислова стратегія; стратегія інвестицій і інновацій; стратегія формування ядер розвитку і стратегія комплексної підтримки АПК наявними ресурсами, засобами й інструментами. Визначено, що найбільш реалістичною є стратегія полюсів, або ядер розвитку.

4. Для забезпечення концентрації економічного і виробничого потенціалу спеціалізованих фермерських господарств запропоновано створення кластеру в овочівництві Херсонщини, метою якого є формування логістики розвитку "кластерного ланцюжка цінностей" за асортиментом виробленої продукції, включаючи прилягаючі території і регіони. Механізм розвитку конкурентоспроможного кластера овочівництва передбачає такі етапи: аналіз і діагностика передумов створення кластеру; розробка структури кластеру; формування кластеру; оцінка ефективності і стратегії розвитку кластера. Економічні взаємовідносини в кластері повинні бути побудовані на принципах некомерційного партнерства фермерських господарств – асоціації.

5. З метою оцінки привабливості і стійкості кластеру овочівництва у Херсонській області розроблено критерії оцінки факторів і вагові коефіцієнти. Розроблено методичний підхід до розрахунку внутрішніх цін для ієрархічної системи управління агропромисловим кластером із трьома бізнес-одинацями, які мають послідовну структуру зв'язків, і одним координуючим органом управління (координаційна рада). У результаті отримана підсумкова таблиця внутрішніх цін залежно від варіантів сценарних умов.

6. Вивчення інвестиційного ринку Херсонської області і країни, схеми вкладення інвестицій, сукупність практичних дій по їхній реалізації дозволили розробити технологію інвестування для фермерських господарств, а також розробити Програму інвестиційно-інноваційного розвитку фермерських господарств регіону на 2011-2015 роки. Основною метою програми є поліпшення інвестиційного клімату в області, що матиме позитивний вплив на результативність та ефективність залучення будь-яких інвестиційних джерел, підвищення прибутковості підприємств і надходжень до бюджету.

7. На основі аналізу факторів ризику в сфері управління агроекономічними процесами запропонована концептуальна схема формування прийняття управлінських рішень в агросфері з урахуванням ризику, що враховує специфіку і характер взаємодії підсистеми прийняття управлінських рішень з іншими (зовнішніми і внутрішніми) підсистемами АПК. Процес моделювання і формування прийняття управлінських рішень інвестиційної привабливості проектів у фермерських господарствах в умовах ризику і невизначеності передбачає виконання ряду етапів: оцінка виробничого потенціалу фермерського господарства; визначення мети управління ризиками за інвестиційною привабливістю проектів; виявлення факторів ризику; визначення критеріїв вибору і системи показників оцінки зниження ризику; розробка і вибір альтернативи оцінки зниження ризику; розробка концепції аналізу зниження ризику з позицій обраних критеріїв, показників і альтернатив; практична реалізація наміченого проекту з урахуванням можливого ризику; контроль і коректування результатів реалізації обраної стратегії з урахуванням нової інформації.

8. Розроблено методичний підхід, що дозволяє максимально об'єктивно оцінити змінні умови і визначити рівень інвестиційної привабливості фермерського господарства з урахуванням факторів ризику і невизначеності. Усі процедури і кроки запропонованої методики побудовані на послідовності 9 етапів виконання задач функціонування фермерського господарства з урахуванням невизначеності і ризику економічного середовища. Здійснені ітеративні розрахунки по всіх ієрархічних ланках дозволяють запропонувати конкретні параметри спеціалізованого кластерного розвитку по інвестиційній привабливості фермерських господарств у розрізі областей, зон і типів окремих

господарств на середньострокову перспективу. З урахуванням аналізу, лише 46% господарств від загальної кількості досліджуваних сільськогосподарських підприємств мають високий ступінь привабливості для інвестора в частині використання економічного потенціалу.

9. У результаті дослідження запропоновано новий підхід до моделювання інформаційної системи прийняття управлінських рішень щодо розвитку фермерських господарств і створення банку інформаційних ресурсів інфоконтролюючої системи, що дозволить вирішити не тільки методологічні задачі їх систематизації, структуризації й ідентифікації, а й організувати роботу ІКС з урахуванням функціональної діяльності, пов'язаної з формуванням і використанням інформації різних предметних областей. Такий характер розгляду інформаційного забезпечення підприємства з позиції прийняття управлінських рішень полягає в зсуві акценту з аналізу окремих елементів інформаційної системи на вивчення зв'язків і відносин цих елементів на морфологічному, синтаксичному і семантичному рівні.

10. В результаті проведених досліджень розроблено механізм інвестиційного забезпечення фермерських господарств, який представляє собою сукупність взаємопов'язаних форм, методів і важелів, що сприяють задоволенню потреби в інвестиційних ресурсах. Змістовно пропонується механізм складається з нормативно-правового, інституціонального, організаційно-економічного, фінансового й інформаційного забезпечення ефективного інвестування. Розроблено методичний підхід до визначення потреби фермерських господарств (об'єднань господарств) в інвестиціях, відповідно до якого необхідний розмір інвестицій визначається згідно з прогнозованим обсягом виробництва й оптимального параметру капіталоемності.

11. Доведено, що для вирішення питання інвестиційного забезпечення структурних перетворень доцільне створення спеціалізованого інституту – агентства інвестицій і аграрного розвитку, основною метою діяльності якого є залучення інвестицій у сільське господарство. Найбільш прийнятною організаційно-правовою формою агентства є некомерційне партнерство, засноване на членстві, яке сприятиме залученню додаткових ресурсів і формуванню власного бюджету коштів, що надаються фермерським господарствам у здійсненні інвестиційної діяльності.

12. Доведено, що оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарських формувань доцільно проводити за методом ринкових позицій, при якому існує два підходи визначення конкурентоспроможності: структурний і функціональний. Для порівняльної оцінки рівня конкурентоспроможності було проведено дослідження різних сегментів ринку і ступеня інтенсивності конкурентної боротьби на ньому фермерських господарств. Оцінка конкурентоспроможності фермерських господарств була здійснена на основі

удосконаленої конкурентної карти ринку, що представлена матрицею з використанням двох найбільш важливих показників: займаної ринкової частки і її динаміки.

13. У дисертаційній роботі розроблено методичний підхід до оцінки потенційної ефективності можливих стратегій розвитку фермерських господарств, який ґрунтується на зіставленні перспективних параметрів, що характеризують ресурсоємність і результативність реалізації альтернативних стратегій. Пропонований підхід базується на поетапній оцінці можливості реалізації виявленого для окремих груп фермерських господарств кола альтернативних стратегій з урахуванням як поточної, так і перспективної ефективності можливих варіантів їх розвитку.

14. Результатом роботи став розроблений методичний підхід до обґрунтування розмірів та оптимальної галузевої структури фермерських господарств з попереднім визначенням їх спеціалізації, який дозволяє реалізувати економіко-математичну модель фермерського господарства, проводити багатоваріантні розрахунки у короткі терміни, що особливо необхідно за умов ринкової економіки. Результати проведених досліджень дозволили встановити тісний взаємозв'язок ефективності і конкурентоспроможності з якістю кінцевої продукції, цінами, що знаходять своє відображення у виборі системи якості продукції рослинництва (на прикладі овочів), яка містить у собі всі етапи життєвого циклу овочевої продукції, від розробки технологій її вирощування до реалізації і переробки.

СПИСОК ОСНОВНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Мохненко А.С. Становлення малого бізнесу регіону та підтримка його розвитку: [моногр.] / А.С. Мохненко. – Херсон: Айлант, 2003. – 112 с. (7 друк. арк.)
2. Мохненко А.С. Розвиток фермерських господарств України та шляхи підвищення їх конкурентоспроможності: [моногр.] / А.С. Мохненко. – Херсон: Айлант, 2010. – 324 с. (20,25 друк. арк.)

Статті у наукових фахових виданнях:

3. Мохненко А.С. Соціально-економічні передумови формування і розвитку малого бізнесу / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2002. – № 21. – С. 190-196.
4. Мохненко А.С. Принципи і схема управління розвитком малого бізнесу // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2002. – № 24. – С. 238-243.

5. Мохненко А.С. Історичні напрями розвитку малого бізнесу / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2003. – № 25. – С. 194-201.
6. Мохненко А.С. Аудит діяльності підприємств малого бізнесу / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2003. – № 28. – С. 259-262.
7. Мохненко А.С. Вибір пріоритетних напрямків розвитку сільського господарства регіону / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2004. – № 32. – С. 205-211.
8. Мохненко А.С. Особливості сучасного розвитку регіону (агропромисловий комплекс) / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2004. – № 35. – С. 161-166.
9. Мохненко А.С. Регіональні інноваційні стратегії / А.С. Мохненко // Экономические инновации. Региональные экономические системы в экономическом, социальном и экологическом пространстве: Сборник научных работ. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины. – 2007. – №29. – С. 221-226.
10. Мохненко А.С. Регіональна спрямованість малого підприємництва / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2007. – № 54. – С. 264-270.
11. Мохненко А.С. Організаційно-економічний механізм фінансової діяльності фермерських господарств / А.С. Мохненко // Бізнес-навігатор: Науково-виробничий журнал. – Херсон: Міжнародний університет бізнесу і права. – 2008. – № 14. – С. 139-146.
12. Мохненко А.С. Методологічні основи функціонування малих господарських формувань у сільському господарстві / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2008. – № 56. – С. 283-291.
13. Мохненко А.С. Основні напрями і форми кооперації фермерських господарств у сучасних умовах / А.С. Мохненко // Бізнес-навігатор: Науково-виробничий журнал. – Херсон: Міжнародний університет бізнесу і права. – 2008. – № 15. – С. 208-217.
14. Мохненко А.С. Правова база функціонування фермерського господарства / А.С. Мохненко // Вісник аграрної науки Причорномор'я: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Миколаївський державний аграрний університет. – 2008. – № 1 (44). – С. 71-75.
15. Мохненко А.С. Формування маркетингової діяльності у фермерському секторі економіки регіонального АПК / А.С. Мохненко // Вісник

соціально-економічних досліджень: Збірник наукових праць. – Одеса: Одеський державний економічний університет. – 2008. – №33. – С. 205-210.

16. Мохненко А.С. Виникнення, еволюція та сутність фермерських господарств / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2009. – № 62. – С. 299-306.

17. Мохненко А.С. Організація діяльності фермерських господарств в аграрному секторі економіки / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2009. – № 62 (частина II). – С. 308-313.

18. Мохненко А.С. Економічна сутність конкуренції і конкурентоспроможності / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2010. – № 68. – С. 165-171.

19. Мохненко А.С. Особливості конкурентоспроможності фермерських господарств / А.С. Мохненко // Вісник аграрної науки Причорномор'я: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Миколаївський державний аграрний університет. – 2010. – № 2 (53). – С. 76-82.

20. Мохненко А.С. Критерії та методичні підходи визначення конкурентоспроможності фермерських господарств / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2010. – № 70. – С. 282-289.

21. Мохненко А.С. Особливості фінансового менеджменту та основні джерела фінансування фермерських господарств / А.С. Мохненко // Вісник аграрної науки Причорномор'я: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Миколаївський державний аграрний університет. – 2010. – № 3 (54). – С. 70-75.

22. Мохненко А.С. Інвестиційний розвиток фермерських господарств регіону / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2010. – № 72. – С. 330-338.

23. Мохненко А.С. Методичні основи оцінки розвитку і функціонування фермерських господарств / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2010. – № 73. – С. 272-279.

24. Мохненко А.С. Підвищення якості сільськогосподарської продукції фермерських господарств / А.С. Мохненко // Бізнес-навігатор: Науково-виробничий журнал. – Херсон: Міжнародний університет бізнесу і права. – 2011. – № 22. – С. 85-91.

25. Мохненко А.С. Фактори конкурентоспроможності фермерських господарств / А.С. Мохненко // Бізнес-навігатор: Науково-виробничий журнал. – Херсон: Міжнародний університет бізнесу і права. – 2011. – № 23. – С. 159-

163.

26. Мохненко А.С. Стан і тенденції розвитку фермерських господарств / А.С. Мохненко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2011. – № 76. – С. 267-272.

Статті в інших виданнях:

27. Мохненко А.С. Місце малого бізнесу в економічній системі регіону / А.С. Мохненко // Ринкова трансформація економіки АПК: кол. монографія. / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: Інститут аграрної економіки. – 2002. – С. 412-416.

28. Мохненко А.С. Місце малого бізнесу в регіональній економіці / А.С. Мохненко // Бар'єри та можливості розвитку малого та середнього бізнесу в Україні: кол. монографія. – К.: Навчально-методичний центр Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2005. – С. 280-285. (ксерокопія)

29. Мохненко А.С. Регіон як сфера підприємницької діяльності / А.С. Мохненко // Формування сучасної стратегії розвитку підприємництва в Україні: Збірник науково-методичних праць. – Херсон: ХДУ, 2006. – С. 124-126.

30. Мохненко А.С. Форми впливу малого підприємництва на перехід регіону до стійкого соціально-економічного розвитку / А.С. Мохненко // Перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки: кол. монографія За ред. В.В. Оскольського. – К.: ТОВ "Видавництво Аратта", 2007. – С. 304-307.

31. Мохненко А.С. Система управління фінансовою діяльністю як складова економічної безпеки фермерських господарств регіону / А.С. Мохненко // Стратегія економічної безпеки: держава регіон підприємство: Збірник науково-методичних праць. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. – С. 94-99.

32. Мохненко А.С. Система управління фінансовою діяльністю фермерських господарств / А.С. Мохненко // Інституційні засади функціонування економіки в умовах трансформації: матеріали науково-практичної конференції 8-10 вересня 2010 р. – Одеса: ОНУ, 2010. – С. 69-70.

АНОТАЦІЯ

Мохненко А.С. Розвиток фермерських господарств в системі факторів конкурентного середовища: теорія, методологія, практика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Міжнародний університет бізнесу і права, Херсон, 2011.

Дисертація присвячена розробці теоретичних, методологічних та прикладних засад формування та впровадження ефективних механізмів розвитку фермерських господарств в умовах конкурентного середовища.

У дисертації розроблено концепцію розвитку фермерських господарств, забезпечення стійкої прибутковості, захищеності в економічному, соціальному і правовому плані, яка формується з блоків, які включають систему заходів, спрямованих на досягнення поставлених цілей і реалізацію концепції на практиці.

Сформовано концептуальну схему прийняття управлінських рішень у фермерських господарствах з урахуванням ризику, яка передбачає специфіку і характер взаємодії підсистеми ризик-менеджменту з іншими (зовнішніми і внутрішніми) підсистемами управління.

Запропоновано створення кластеру в овочівництві Херсонської області, метою якого є концентрація економічного і виробничого потенціалу фермерських господарств на основі формування логістики розвитку "кластерного ланцюжка цінностей" за асортиментом виробленої продукції, з урахуванням прилягаючих територій і регіонів. Розроблено структуру запропонованого кластеру та схему взаємодії координаційної ради з фермерськими господарствами на основі стратегічного планування.

Ключові слова: фермерські господарства, конкурентоспроможність, кластерна структура, структурні зрушення, інвестиційне забезпечення.

АННОТАЦИЯ

Мохненко А.С. Развитие фермерских хозяйств в системе факторов конкурентной среды: теория, методология, практика. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук за специальностью 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Международный университет бизнеса и права, Херсон, 2011.

Диссертация посвящена разработке теоретических, методологических и прикладных основ формирования и внедрения эффективных механизмов развития фермерских хозяйств в условиях конкурентной среды.

В диссертации разработана концепция развития фермерских хозяйств, обеспечения стойкой прибыльности, защищенности в экономическом, социальном и правовом плане, которая формируется из блоков, включающих систему мероприятий, обеспечивающих достижение поставленных целей и их реализацию на практике.

Сформирована концептуальная схема принятия управленческих решений в фермерских хозяйствах с учетом риска, которая предусматривает специфику и характер взаимодействия подсистемы риск-менеджменту с другими (внешними и внутренними) подсистемами АПК.

Предложено создание кластера в овощеводстве Херсонской области, целью которого является концентрация экономического и производственного потенциала фермерских хозяйств на основе формирования логистики развития «кластерной цепочки ценностей» по ассортименту выработанной продукции, включая прилегающие территории и регионы. Разработана структура предложенного кластера и схема взаимодействия координационного совета с фермерскими хозяйствами по типу стратегического планирования.

Усовершенствована методическая конструкция мониторинга структурных преобразований в агросекторе в процессе развития фермерских хозяйств, которая включает три блока: измерение структурных сдвигов; анализ состояния аграрной структуры; оценка эффективности функционирования аграрной системы. Подход базируется на сопоставлении новых пропорций с предельными и позволяет оценить состояние структуры, определить степень нарастания или снижения угроз в аграрной системе.

Предложен концептуальный подход к выбору приоритетов структурных преобразований в агросекторе, в основу которого положена расширенная матрица возможных вариантов структурных преобразований, выбор которых определяется рядом факторов и принципов.

Разработан методический подход, который позволяет объективно оценить сменные условия и определить уровень инвестиционной привлекательности фермерского хозяйства с учетом факторов риска и неопределенности.

Разработан научно-практический подход к обоснованию размеров и оптимальной отраслевой структуры фермерских хозяйств с предшествующим определением их специализации.

Усовершенствован подход к определению потребности фермерских хозяйств (объединений хозяйств) в инвестициях, позволяющий установить необходимый размер инвестиций исходя из прогнозируемого объема производства и оптимального параметра капиталоемкости.

Предложен комплекс мер по развитию перерабатывающих производств в фермерских хозяйствах в рамках кластера овощеводства. Разработана методика расчета внутренних цен для системы управления агропромышленным кластером. Раскрыт механизм инвестиционного обеспечения фермерских хозяйств. Определены стратегические направления развития инвестиционной деятельности фермерских хозяйств Херсонской области.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, конкурентоспособность, кластерная структура, структурные сдвиги, инвестиционное обеспечение.

ANNOTATION

Mokhnenko A. S. Development of farming enterprises within the competitive environment: theory, methodology, practice. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral degree in economics, specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (economic activities). – International University of Business and Law, Kherson, 2011.

This thesis focuses on elaborating the theoretical, methodological and applied principles of forming and implementing effective mechanisms of the farming enterprises development in a competitive environment.

The thesis suggests a new conception of farming enterprises development, which gives clues for ensuring its sustain profitability, protection in economic, social and legal spheres. This conception is based on the theoretical and practical issues that include a system of measures aimed at achieving pursuing goals and implementing the conception in practice.

It presents a conceptual scheme of farming enterprises management, which enables the administration to avoid risks in taking decisions, considering the character of interaction of subsystems of risk-management with other subsystems .

It is claimed that creation of a vegetable cluster in the Kherson region will enhance the concentration of economic and industrial potential of farmers through the formation of logistics "cluster chain of values" for the product line, including the adjacent territories and regions. The thesis proposes cluster structure and patterns of interaction of Coordinating Council with farming enterprises on the basis of strategic planning.

Key words: farming enterprises, competitiveness, cluster structure, structural changes, investment security.